

דיני ערב פסח שחל בשבת

תענית בכורות והשתתפות בסיום מסכת כדי להיפטר מהתענית
תענית בכורות מוקדמת השנה ליום חמישי.
נחלקו הפוסקים האם בשנים רגילות השתתפות בסעודת מצוה פוטר מתענית בכורות (הרב קוק למשל
היה מן המחמירים ולעומתו המשנ"ב מקל)
כשערב פסח חל בשבת - יש שראו בכך סיבה להחמיר, ויש שראו בכך סיבה דווקא להקל.
הרב פרנק (מקראי קודש, פסח, ח"ב סימן כ"ג) כתב שאלו שמקלים לעשות סעודה בכל שנה, סומכים
על החשש שהתענית תפגום בליל הסדר, וכיוון שהתענית מוקדמת ליום חמישי ואין חשש כזה - יש
להתענות. לעומת זאת, דעת רוב הפוסקים היא שבשנה זו יש מקום להקל יותר מאשר בשנים רגילות.

בדיקת חמץ

גם בדיקת החמץ מוקדמת בשנה זו. היא תעשה בלילה שבין חמישי לשישי.
לפני הבדיקה מברכים "על ביעור חמץ", ואחריה מבטלים את החמץ כפי שמבטלים אותו בכל שנה
לאחר הבדיקה בלילה (ט"ז תמ"ד, ז; משנ"ב שם, א).
מי שלא בדק את החמץ ביום חמישי - בודקו בברכה ביום שישי בבוקר.

ביעור חמץ וביטולו

מבערים את החמץ ביום שישי בבקר. (משאירים במקום מוצנע חמץ עבור סעודות השבת).
בשנה רגילה יש לבער את החמץ עד סוף השעה החמישית. לכאורה, כאשר הביעור מוקדם ליום שישי
ניתן לבער במשך כל היום, שכן אפילו בשבת מותר לאכול חמץ, וודאי שאין איסור להשהותו ביום
שישי. למרות זאת, כתב המרדכי בשם רש"י (מרדכי פסחים, סוף פרק א') שגם כאשר ערב פסח חל
להיות בשבת - יש לבער את החמץ עד סוף השעה החמישית, גזרה משום שנה רגילה, וכך נוהגים.

ביטול חמץ

המהרי"ל כתב (הלכות בדיקת חמץ) שכשערב פסח חל בשבת - אין צורך לבטל את החמץ לאחר
ביעורו. המשנה-ברורה ביאר שכיוון שגם בשבת אוכלים חמץ - אין טעם לבטלו ביום שישי: "דסוף
סוף יהיה צריך לבטל ביום מחר, שהרי חוזר וזוכה בפת שמשייר לצורך השבת" (סימן תמ"ד, י בשם
הלבוש). מסיבה זו יש לבטל את החמץ בשבת עצמה לפני סוף השעה החמישית (רמ"א תמ"ד, ב).

עשיית מלאכה ביום שישי

מדוע אסור לעשות מלאכה בערב פסח בשנים רגילות?
לדעת רש"י יש חשש שעיסוקו במלאכתו ישכח ממנו את הדברים שעליו לארגן לליל הסדר.
בירושלמי הובא טעם אחר: "אינו בדין שתהא עסוק במלאכתך וקרבתך קרב".
לפי טעמו של הירושלמי מותר יהיה לעבוד ביום שישי, כמו בכל ערב שבת, ואילו לפי טעמו של רש"י
החשש שלא יספיק לעשות את צרכי הסדר עדיין קיים.
להלכה מותר לעבוד ביום שישי כבכל ערב שבת
זו גם הסיבה לכך שאומרים במוצאי השבת שלפני פסח "ויהי נועם" ו"ואתה קדוש".

לא לשכוח להכין את סימני הסדר ביום שישי: בדיקת החסה מתולעים (ובדיעבד, אם לא בדק - יבדוק ביו"ט
עצמו), צליית הזרוע, ריסוק מרכיבי החרוסת וגיבולה, הכנת ביצים, תפוחי אדמה.

סעודת השבת טעונה פת. לכאורה, עדיף היה לאכול מצה, שהרי כל הבית כבר כשר לפסח, אלא שבירושלמי נאמר שאסור לאכול מצה בערב פסח. ("האוכל מצה בערב פסח - כבא על ארוסתו בבית חמיו"). וכך נפסק להלכה בשו"ע (סימן תע"א).

הבעיה מחריפה במקומות ציבוריים שכבר לא ניתן להכניס חמץ לחדר האוכל (כגון: בצבא ובבתי מלון)

נציין, שלרוב הפוסקים האיסור אינו מתחיל בערב, אלא רק בבוקר יום י"ד בניסן, אולם יש שהבינו שכבר מליל י"ד אסור לאכול מצה. נזכיר כאן את שיטת בעל-המאור, שהאיסור מתחיל רק מזמן איסור חמץ - השעה השישית של היום. להלכה פסק הרמ"א (תע"א, ב) שהאיסור מתחיל מעלות השחר. בדרך כלל משתמשים בפתרון זה במקומות ציבוריים כגון בצבא או בבתי מלון. אך המנהג שנתפשט הוא להימנע מאכילת מצה כבר מר"ח ניסן (ויש שמקפידים אפילו בשלושים יום שלפני החג), ולכן למי שנמצא בביתו הפרטי נציע שלוש אפשרויות:

אפשרות א': אכילת לחם (חמץ- כגון פיתות)

כתב השו"ע (תמ"ד א'): "משירין מזון שתי סעודות לשבת זו".

אוכלים בכלים חד פעמיים ונזהרים מאד שלא יישארו פירורים. כלי הבישול והחימום המונחים על הפלטה יהיו כשרים לפסח (אם לא כן, הוא עלול להחמיץ את הכיריים או את הפלטה). יש לסיים את אכילת החמץ עד השעה 10. את שאריות החמץ צריך להשליך לשירותים. (משנה-ברורה תמ"ד, כא) יש לזכור לנקות את הפה לאחר אכילת החמץ, ולנער היטב את הבגדים. לאחר האכילה יש לטאטא היטב את הבית ולנקות גם את המטאטא. מבטלים את החמץ לאחר סיום אכילתו.

אפשרות ב': מצה מטוגנת או מבושלת

אם מטוגנים את המצות בשמן עמוק או מבשלים אותה בכלי ראשון, כבר לא יוצאים בה ידי חובה בליל הסדר, וממילא ניתן לאוכלה בערב פסח. היתרון בהצעה זו הוא שאין חשש להכשל בחמץ וגם אין הגבלה לשעת סיום הסעודה, אבל זה מצריך עבודה רבה (להכין את המצות ולייבש). פתרון זה יפה אמנם לבית פרטי, אך קשה ליישום במקומות ציבוריים, בהם אי אפשר לייבש כ"כ הרבה מצות.

אפשרות ג': מצה עשירה

מצה עשירה זו מצה שנילושה ביין, שמן או דבש או בשאר מי פירות.

להלכה התיר השו"ע לאכול מצה עשירה בפסח, אך הרמ"א חשש שמי פירות מחמיצים וכתב: "ובמדינות אלו אין נוהגין ללוש במי פירות... ואין לשנות - אם לא בשעת הדחק, לצרכי חולה או זקן הצריך לזה" (תס"ב, ד). בשבת בבקר מותר יהיה לאכול מצה עשירה עד סוף השעה הרביעית, שהרי בזמן זה מותר לאכול אפילו חמץ. ולכן ניתן להשתמש במצה עשירה כלחם משנה לשתי סעודות השבת הראשונות לכו"ע.

אך עדיין יש לברר האם מצה עשירה דינה כלחם לעניין חיוב פת בשבת.

מצה עשירה היא פת הבאה בכיסנין וברכתה מזונות אלא אם אוכלים ממנה שיעור קביעת סעודה.

לפי זה, לכאורה צריך לאכול מהמצה העשירה כשיעור קביעת סעודה כדי לברך עליה "המוציא".

המהר"ח אור-זרוע חידש: "שבת קובעת, דאפילו אכילת עראי חשיבא קבע למעשר. נראה דגם לענין פת הבא בכיסנין... כל אכילת שבת חשיבא קבע כמו למעשר" (שו"ת מהר"ח אור-זרוע סימן ע"א).

כלומר השבת נותנת לאכילה זו חשיבות והופכת אותה לאכילת קבע, ולכן גם האוכל פת הבאה בכיסנין בשבת מברך עליה "המוציא" וברכת המזון.

נביא את דברי הרב פיינשטיין באיגרות-משה או"ח חלק א קנ"ה:

"ולכן טוב לאלו שאין רוצים להניח חמץ עד יום השבת משום שחוששין למכשולים שאפשר לכא מזה - יקיימו מצות שתי הסעודות במצה עשירה, שכיון שקובע עליהן סעודות השבת, יצטרך לברך המוציא וברכת המזון. וכמפורש כן בבית-יוסף (או"ח סימן תמ"ד) שנכון לעשות כן, שכתב: 'ואין להקשות: יבער הכל מלפני השבת ולא ישייר כלום ובשבת יאכל מצה עשירה? דכיון שאין סיפוק בידי כל אדם לעשות מצה עשירה לכל השלוש סעודות - לא אטרחו רבנן, עיי"ש. חזינן שהיה ראוי לתקן ולהנהיג לבער הכל מלפני השבת כדי שלא יבוא לידי תקלה באם ישאר מהחמץ, ולקיים מצות הסעודות במצה עשירה, אך שלא אטרחו רבנן. ולכן, לאלו הרוצים ואפשר להם להטריח ולאפות מצה עשירה לשתי הסעודות - הוא

עדיף, אף שסעודת שבת הא צריכים לפת שמברכין עליו המוציא וברכת המזון, אלא משום דכיון שאוכל אותם לסעודות שבת המחוייבין בפת - אין לך קביעות גדולה מזה".

סעודה שלישית

א. השו"ע (תמ"ד א') פסק: "סעודה שלישית - זמנה אחר המנחה, ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ, אלא במצה עשירה. וצריך לעשותה קודם שעה עשירית".
לשיטת הרמ"א לא אוכלים מצה עשירה אחרי שעה רביעית ולכן כתב: "ובמדינות הללו, שאין נוהגין לאכול מצה עשירה... יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בשר ודגים".

המשנה-ברורה כתב שניתן לאכול מיני מזונות העשויים מקמח מצה או ממצה מפוררת ומבוסלת (קניידלך), ולדעת החיי-אדם מותר לאכול ביום י"ד בניסן גם מצה כתושה מטוגנת ("מצה בראיט") אך אם אוכל מזונות - יקפיד לסיים את הסעודה עד שעה עשירית.

ב. כתב התשב"ץ: "כשחל י"ד בניסן להיות בשבת היה מהר"ם אוכל סעודה שלישית על שולחנו בבקר, ולערב אוכל פירות, כי שמא לא יצא במה שאכל סעודה שלישית בבקר קודם מנחה גדולה, לפר"ת, שפירש שסעודה שלישית אינה אלא לאחר מנחה גדולה".

ג. המגן-אברהם (תמ"ד, ב) מביא בשם הזוהר שר' שמעון בר יוחאי היה יוצא ידי חובת סעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת בדברי תורה.

הדלקת נרות יו"ט

צריך להדביק את נרות יו"ט לפני השבת או להשתמש בנרונים.
האישה מדליקה את נרות היו"ט רק במוצאי שבת, לאחר שהאישה אמרה "ברוך המבדיל בין קודש לקודש" (או התפללה ערבית ואמרה "ותודיענו"). יש לזכור להדליק לפני שבת נר זיכרון, כדי שאפשר יהיה להעביר אש ביו"ט לצורך הדלקת הנרות לצורך בישול. אישה שהדליקה נרות ואמרה "שהחיינו" - תדלג על ברכת "שהחיינו" הנאמרת בליל הסדר לפני שתיית הכוס הראשונה.

עריכת שולחן הסדר

אסור להכין בשבת שום דבר לצורך יו"ט. לכן אין לסדר את השולחן לליל הסדר לפני שיצאה השבת. אמנם, מותר לנקות ולסדר דברים המועילים גם לשבת עצמה.

קידוש בליל הסדר

יקנה"ז (שו"ע תע"ג, א), דהיינו: יין ("בורא פרי הגפן"), קידוש ("אשר בחר בנו"), נר, הבדלה ("המבדיל בין קודש לחול... ברוך אתה ה' המבדיל בין קודש לקודש"), זמן ("שהחיינו").

"ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים"

בכל השנים אנו אומרים בברכת אשר גאלנו: "ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים", כיוון שקודם אוכלים את קרבן החגיגה (הזבחים) ורק אחריו את קרבן הפסח, כדי שקרבן הפסח יאכל על השובע.
כאשר ערב פסח חל בשבת - כתבה מהר"י וייל (קצ"ג) שיש לומר "מן הפסחים ומן הזבחים", כיוון שאין מקריבים את קרבן החגיגה בשבת.

אמנם, בשו"ת כנסת-יחזקאל (סימן כ"ג) כתב שיש לומר כרגיל "מן הזבחים ומן הפסחים", כיוון שמשפט זה אינו מתייחס לשנה זו אלא לשנה הבאה, שבה לא יחול ערב פסח בשבת. וממילא יש לשנות את הגרסה רק בפסח של השנה שלפני השנה שערב פסח חל בה בשבת.

להלכה, כתב המשנה-ברורה (תע"ג, עב), לשנות את הנוסח כשערב פסח חל בשבת, ולומר "מן הפסחים ומן הזבחים"

קיצור ההלכות למעשה

- **דרשת שבת הגדול** - הדרשה הוקדמה לשבת שעברה.
- **תענית בכורות** - הבכורות מתענים ביום חמישי. ניתן להיפטר מהתענית על ידי השתתפות בסעודת מצווה.
- **בדיקת חמץ** - בודקים את החמץ ביום חמישי בלילה (אור ליום שישי), ומבטלים את החמץ אחרי הבדיקה כרגיל.
- **ביעור חמץ** - מבערים את החמץ ביום שישי בבוקר עד סוף השעה החמישית. לא מבטלים את החמץ, אך מי שאינו מתכוון לאכול חמץ בשבת - יכול לבטלו כבר ביום שישי. יש לרכז את כל החמץ שרוצים לאכול בשבת, ולאכלו בזהירות.
- **הגעלת כלים** - מותר להגעיל כלים במשך כל יום שישי.
- **הכנות לסדר מערב שבת** - לכתחילה יש להכין את החסה והזרוע ולכתוש את המצרכים לחרוסת בערב שבת. כמו כן, יש להכין גר נשמה ליו"ט.
- **תפילות שבת** - משכימים להתפלל ואין מאריכים בתפילה (אך אין להתפלל בחיפזון).
- **לחם משנה בשבת** – הצענו שלוש אפשרויות:
 - א. לאכול פיתות בזהירות בכלים חד פעמיים.
 - ב. לאכול מצה מבושלת בכלי ראשון או מטוגנת בשמן עמוק.
 - ג. לאכול מצה עשירה לשתי הסעודות הראשונות.
- **סעודה שלישית**- לאחר חצות, הספרדים במצה עשירה, האשכנזים בפירות ובדגים או בעוגות שאינן עשויות בקמח מצה.
- **הכנות לליל הסדר בשבת** - אין לעשות הכנות לליל הסדר בשבת, פרט לניקיונות המועילים גם לשבת עצמה.
- **ערבית של יו"ט** - מוסיפים "ותודיענו".
- **הדלקת נרות** - יש להדליק את נרות היו"ט רק לאחר שאומרים "ברוך המבדיל בין קודש לקודש", או, לחילופין, "ותודיענו" בתפילת ערבית. המדליק מברך "שהחיינו" בהדלקת הנרות, ומדלג על ברכה זו בקידוש שבכוס הראשונה.
- **קידוש** - יקנה"ז ("בורא פרי הגפן", "אשר בחר בנו", נר, "המבדיל בין קודש לחול... ברוך אתה ה' המבדיל בין קודש לקודש", "שהחיינו").
- **ברכת הגאולה** - רבים נוהגים לשנות את הסדר ולומר "ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים".